

**MEDIYA MAKONDA URUSHNI LEGITIMLASHTIRISH MEXANIZMLARI.
DISKURSIV TAHLIL****Klicheva Laziza Ibragimovna**

Termiz davlat universiteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19443207>

Mediya makon deganda biz gazetalar, televideniye, internet saytlari, ijtimoiy tarmoqlar va boshqa axborot vositalarini tushunamiz. Oddiy soʻz bilan aytganda, odamlar yangiliklar, maqolalar, postlar orqali nima boʻlayotganini biladigan tarmoqlardir. Urushni legitimlashtirish bu - urushni toʻgʻri, zarur yoki qonuniy deb koʻrsatishi misol boʻladi. Masalan, davlat yoki axborot vositalari odamlarni urushga qarshi boʻlmasligi uchun uni maʼlum bir tarzda tushuntiradi: bu himoya uchun, bu adolat uchun, bu xavfsizlik uchun degan misollar orqali.

Mexanizmlar – urushni qay tarzda kechsa, huddi shunday qilib koʻrsatishini nazarda tutadi. Misol, soʻzlar orqali qoʻrqitish yoki tinchlantirish, rasm, videolarni koʻrsatib, ularni his – tuygʻu orqali boshqarishi, baʼzi maʼlumotlarni yashirish yoki ochiq oydin koʻrsatishi.

Diskursiv tahlil – matn, gap, rasm, video orqali axborot insonda qanday fikrlarni shakllantirishi va odamlar ongiga qanday taʼsir qilishi va uni oʻrganishi diskursiv tahlil deyiladi.

Yaʼni muayyan vaziyatda urushning qay tarzda kechishini media orqali bayon qilishda ularning odamlarga qanday taʼsir qilishini tahlil qilishdir. Bir maʼnoda aytganda bu mavzu urushning qay tarzda kechishini medialar, axborot vositalari qanday taqdim etsa, odamlar uni huddi shunday qabul qilishini va medialar buni qanday amalga oshirishini oʻrganadi va tahlil qiladi. Ayni urush davrida odamlar uning nima sababdan boʻlayotganligini, qanday salbiy oqibatlarni yuzaga keltirayotganini, qancha muddat davom etishini, kunlik xabarlarini asosan axborot vositalari orqali koʻrib boradi. Bu esa oʻz navbatida axborot qay tarzda taqdim etilsa, odamlar uni huddi shu shaklda tasavvurida namoyon qiladi. Shuning uchun ham medialar insonning fikrini shakllantirishda muhim rol oʻynaydi. Tadqiqotlarning asosiy maqsadi esa medialarni togʻri legitimlashtirish, uni qay usullar orqali sodir boʻlishini oʻrganishdir. Bugungi kunda urushlar nafaqat maydonda, balki axborot maydonida ham sodir boʻladi. Media odamlarning ongiga taʼsir qilib, urushni zarur yoki toʻgʻri deb koʻrsatadi. Bu ish media vositalarining urushni legitimlashtirish mexanizmlarini oʻrganishga bagʻishlangan. Ammo koʻp xollarda axborot vositalari jamiyatni qoʻrqitmaslik maqsadida, ularni vaziyatni yanada qiyinlashtirmasliklari uchun baʼzi terminlarni yumshatish orqali bunga erishadilar.

Masalan, Urush oʻrniga "Maxsus operatsiya", "Tinchlik oʻrnatish harakati" yoki bosqin oʻrniga — "Mudofaa", "Strategik manfaatlar himoyasi" degan terminlar orqali amalga oshiradi.

Yana bir maqsadi media orqali urush boshqa barcha yoʻllar foyda bermagan yagona chora sifatida taqdim etiladi. "Agar biz urushni boshlamasak, ular bizga hujum qiladi" kabi narrativlar urushni mudofaa sifatida legallashtiradi. Urush koʻpincha milliy gʻurur, kelajak avlod xavfsizligini taʼminlash sifatida ham boshlanadi. Media esa urushni qoʻllab – quvvatlashni targʻib etadi. Shu bilan birgalikda, oʻz yurtimiz misolida aytadigan boʻlsak, Oʻzbekistonda urushni targʻib etish yoki uni qoʻllab – quvvatlash man etiladi. Chunki axborot xavfsizligi asoslari va tegishli normativ hujjatlarda media makonida urushni, zoʻravonlikni va shafqatsizlikni targʻib qilish qatʼiyan man etilgan. Xalqaro huquq asoslariga koʻra, agressiv urushni targʻib qilish insoniyatga qarshi jinoyat deb tan olinishi mumkin. Bugungi kunda siyosiy munosabatlarni qonuniylashtirishda yangi ommaviy axborot vositalari alohida rol oʻynaydi. Yangiliklar diskursi tahlili siyosiy institutlar oʻz qarorlarini qonuniylashtirishning asosiy mexanizmlarini ochib beradi. Siyosiy qarorlar qabul qilishning diskursiv xususiyatlarining tavsifi 2019-yil yanvar

oyida Venesueladagi voqealarni yorituvchi Britaniyaning The Guardian gazetasining onlayn matnlari yordamida taqdim etilgan.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, The Guardian Venesueladagi voqealar ishtirokchilarini ifodalashning o'ziga xos usullaridan foydalanadi, uning maqsadi yangi muxolifat yetakchisining harakatlarining qonuniyligini oqlashdir. Kelajakdagi tadqiqotlar Britaniya va Rossiya yangi ommaviy axborot vositalarining yangiliklar diskursini qiyosiy tahlil qilishni o'z ichiga oladi. ¹Zamonaviy axborot texnologiyalarining taraqqiyoti sanoat shpionaji, kompyuter jinoyatchiligi, konfidentsial ma'lumotlarga ruhsatsiz kirish, o'zgartirish, yo'qotish kabi salbiy hodisalar bilan birgalikda kuzatilmoqda. Shuning uchun axborotni muhofaza qilish har qanday mamlakatda muhim davlat vazifasi hisoblanadi.

ⁱAnna Morellining 2001 yil nashr etilgan maqolasiga ko'ra shunday degan: Barcha mamlakatlarning davlat arboblari urushni xohlamasliklariga doimo tantanali ravishda ishonitirishgan. Urushlar har doim istalmagan, faqat juda kamdan-kam hollarda urush aholi tomonidan ijobiy qabul qilinadi deya ta'kidlagan. Demokratiya paydo bo'lishi bilan aholining roziligi zarur bo'lib qoladi, shuning uchun urush rad etilishi kerak va hamma qalbida tinchlikparvar bo'lishi kerak degan fikrni bayon qilgan.

Yevropa va jahon media makonida siyosiy jarayonlarning yoritilishi, xususan, harbiy mojarolar va urushlarning talqin qilinishi jamiyat ongiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ommaviy axborot vositalari orqali urushni legitimlashtirish jarayoni ko'pincha ijtimoiy-siyosiy va madaniy kontekst bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u muayyan diskursiv strategiyalar orqali amalga oshiriladi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi siyosiy diskurs fenomenologiyasiga va uning turli jihatlariga bo'lgan ilmiy qiziqishning ortib borishi bilan izohlanadi. Mazkur ishda tanqidiy diskurs tahlili doirasida yetakchi xalqaro va milliy nashrlar materiallari asosida harbiy mojarolar arafasida va davomida urush haqidagi diskurs o'rganiladi. Xususan, mediya tomonidan qo'llaniladigan argumentatsiya strategiyalari aniqlanadi, ularning tuzilishi tahlil qilinadi hamda urushni oqlash va asoslashga xizmat qiluvchi asosiy mavzular ajratib ko'rsatiladi. Shuningdek, ushbu strategiyalarning amalda qanday qo'llanilishi aniq misollar orqali yoritiladi. Mediya materiallari tahlili shuni ko'rsatadiki, urushni legitimlashtirish jarayonida ko'pincha tarixiy asoslash, milliy xavfsizlikka tahdid va "dushman obrazi" kabi diskursiv mexanizmlar faol qo'llaniladi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, ayrim nashrlar harbiy harakatlarni zarur choralar sifatida ko'rsatib, ularni milliy manfaatlarni himoya qilish bilan bog'laydi, boshqalari esa muqobil nuqtai nazarni ilgari surib, urush oqibatlarini tanqidiy yoritadi. Shu orqali mediya turli argumentativ strategiyalar yordamida jamoatchilik fikrini shakllantiradi va muayyan siyosiy qarorlarning legitimligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Argumentativ strategiyalar va ularning lingvistik mexanizmlarini tahlil qilish, ishlatilgan dalillarni aniqlash, ularning mafkuraviy asoslarini ochib berish hamda siyosiy ritorikaning samaradorligini baholash imkonini beradi. Umuman olganda, urush fenomenini chuqur anglash uchun uni kengroq ijtimoiy kontekstda, turli diskursiv strategiyalar tizimi orqali kompleks tahlil qilish zarur.

ⁱⁱYevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar fuqarolarining erkin harakatlanishiga oid siyosat Buyuk Britaniyaning Yevropa Ittifoqidan chiqishining asosiy sabablaridan biri sifatida qaraladi.

Xususan, immigratsiya masalasi jamiyat hayotining ijtimoiy, madaniy va lingvistik jihatlar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u keng muhokamalarga sabab bo'lgan murakkab hodisa hisoblanadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi siyosiy diskurs fenomeniga va uning turli jihatlariga bo'lgan ilmiy qiziqishning ortib borayotgani bilan izohlanadi. Tadqiqot doirasida

¹ https://turan-edu.uz/media/books/2025/01/13/BN_Tahirov_Axborot_Xavfsizligi.pdf

Buyuk Britaniyada 2016-yilda o'tkazilgan referendum arafasidagi immigratsiya diskursi tahlil qilinadi.

Bunda yetakchi Britaniya nashrlari — Daily Mail, The Daily Telegraph va The Guardian gazetalaridan olingan materiallar asos qilib olinadi. Tahlil jarayonida ushbu gazetalar tomonidan qo'llanilgan argumentatsiya strategiyalari, ularning tuzilishi va diskursni shakllantirishda foydalanilgan asosiy usullar aniqlanadi. Shuningdek, immigratsiya mavzusini yoritishda ishlatilgan asosiy mavzular va lingvistik vositalar ham ko'rib chiqiladi. Bu yondashuv mafkuraning diskursni qanday shakllantirishi va uning mazmuniga qanday ta'sir ko'rsatishini tushunishga yordam beradi. Tahlil natijalariga ko'ra, Daily Mail va The Daily Telegraph gazetalarida immigrantlarga nisbatan salbiy tasvir shakllantirishga qaratilgan argumentatsiya strategiyalari ustunlik qiladi. Ular ko'pincha immigratsiyani milliy xavfsizlik va ijtimoiy barqarorlikka tahdid sifatida talqin qiladi. Aksincha, The Guardian gazetasi immigratsiyani ijobiyroq yoritib, uning jamiyat uchun foydali jihatlari asoslashga harakat qiladi. Turli ommaviy axborot vositalari bir xil hodisani turlicha talqin etish orqali jamiyat fikrini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu esa siyosiy diskursning mafkuraviy asoslarini tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Zamonaviy axborot jamiyatida ommaviy axborot vositalari nafaqat voqealarni yorituvchi platforma, balki siyosiy jarayonlarni shakllantiruvchi kuchli mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Xususan, siyosiy munozaralarni vositachilik qilish orqali media davlat ichidagi hokimiyat mavqeini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. Axborotni taqdim etish usullari va uning tashkil etilishi jamiyat tomonidan siyosiy institutlar faoliyatining qonuniy yoki noqonuniy sifatida qabul qilinishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, hatto jamoatchilik fikriga zid bo'lgan siyosiy, iqtisodiy yoki harbiy qarorlar ham media orqali zarur, asosli va qonuniy sifatida talqin qilinishi mumkin.

Diskursiv yondashuv bu jarayonni chuqurroq tushunish imkonini beradi. Diskurs nafaqat til birliklari yig'indisi, balki ijtimoiy haqiqatni shakllantiruvchi vositadir. Kognitiv diskurs tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ommaviy axborot vositalari orqali muntazam ravishda taqdim etiladigan ma'lumotlar inson ongida "soxta ong" shakllanishiga olib kelishi mumkin.

Bunday sharoitda ijtimoiy normalar va qadriyatlar buzilgan holda idrok etiladi, natijada jamiyatda mavjud voqelik noto'g'ri talqin qilinadi. Media diskursining yana bir muhim jihati — bu "kun tartibini belgilash" funksiyasidir. Ommaviy axborot vositalari muayyan voqealarga alohida e'tibor qaratish orqali ularning ahamiyatini sun'iy ravishda oshiradi, boshqa masalalarni esa ikkinchi darajaga tushiradi. Natijada auditoriya qaysi muammo muhim, qaysi biri esa e'tiborga loyiq emasligi haqida shakllantirilgan tasavvurlarga ega bo'ladi.

ⁱⁱⁱ Diskursiv legitimlashtirish nazariyalariga ko'ra, ijtimoiy voqelik ma'nolar kurashi natijasida shakllanadi. Qonuniylashtirish - bu mavjud ma'nolarni asoslash va ularni jamiyat ongida mustahkamlash jarayonidir. Shu bilan birga, qarama-qarshi jarayon - delegitimatsiya - siyosiy aktorlar yoki qarorlarni obro'sizlantirishga qaratilgan. Bu ikki jarayon media diskursida bir-biri bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi.

^{iv} Ommaviy axborot vositalari voqealarni yoritishda turli darajadagi diskursiv aktyorlardan foydalanadi: individual, kollektiv, institutsional va xalqaro subyektlar. Ushbu ko'p darajali tizim voqelikni go'yoki obyektiv tarzda ko'rsatish effektini yaratadi. Aslida esa, turli "ovozlar"ning uyg'unlashuvi orqali ma'lum bir mafkuraviy pozitsiya mustahkamlanadi.

Masalan, Venesueladagi siyosiy inqirozni yoritishda media muxolifat vakillarini ijobiy obrazda tasvirlab, ularning harakatlarini qonuniylashtiradi, amaldagi hukumatni esa tizimli

ravishda delegitimatsiya qiladi. Bu jarayonda oddiy fuqarolar hikoyalari, ekspert fikrlari va xalqaro siyosatchilar bayonotlari birlashtirilib, umumiy narrativ yaratiladi.

Natijada, auditoriyada muayyan siyosiy pozitsiyani qo'llab-quvvatlashga moyillik shakllanadi. Media makonida urush va siyosiy qarorlarni legitimlashtirish murakkab diskursiv mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Axborotni tanlab berish, emotsional ta'sir, aktyorlar ierarxiasini shakllantirish va ma'nolarni qayta qurish orqali ommaviy axborot vositalari ijtimoiy haqiqatni konstruksiya qiladi. Bu esa zamonaviy jamiyatda media savodxonlikning ahamiyatini yanada oshiradi, chunki har bir axborot ortida ma'lum manfaat va ideologiya yashirin bo'lishi mumkin.

Diskursiv yondashuvga ko'ra, legitimlashtirish jarayoni til va nutq orqali amalga oshiriladi. Ya'ni, voqealarni qanday nomlash, qanday kontekstda taqdim etish va qanday baholash jamiyat ongiga bevosita ta'sir qiladi. Shu orqali media voqelikni qayta quradi va uni qabul qilinadigan shaklga keltiradi. Media diskursida muhim o'rin tutadigan yana bir jihat — bu kun tartibini belgilash mexanizmidir. Ommaviy axborot vositalari qaysi mavzularni ko'proq yoritishi orqali ularning jamiyat uchun ahamiyatini oshiradi, boshqa muammolarni esa e'tibordan chetda qoldiradi. Natijada auditoriya muhim va ikkinchi darajali masalalarni media orqali shakllangan tasavvurlar asosida ajrata boshlaydi. Shuningdek, urushni legitimlashtirish jarayonida dushman obrazini yaratish keng qo'llaniladi. Qarama-qarshi tomon odatda xavfli, agressiv va salbiy sifatlar bilan tasvirlanadi, o'z tomoni esa himoyachi, adolat tarafdori sifatida ko'rsatiladi. Bu esa jamoatchilik ongida "biz" va "ular" qarama-qarshiligini kuchaytiradi hamda urushni zarur choraga aylantiradi.

Bundan tashqari, media emotsional ta'sir vositalaridan ham faol foydalanadi. Qo'rquv uyg'otish, vatanparvarlik hissini kuchaytirish, qahramonlik obrazlarini yaratish orqali auditoriya hissiy jihatdan jalb qilinadi. Harbiylar ko'pincha qahramon sifatida tasvirlanib, urush esa burch va jasorat ifodasi sifatida talqin etiladi. Shu bilan birga, axborot tanlab beriladi, ya'ni faqat muayyan maqsadga mos keladigan faktlar yoritilib, boshqa jihatlar yashiriladi.

Umumiy tushuncha shuki, media makonida urushni legitimlashtirish murakkab diskursiv mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Til vositalari, narrativlar, emotsional ta'sir va axborotni tanlab taqdim etish orqali ommaviy axborot vositalari ijtimoiy haqiqatni konstruksiya qiladi. Shu sababli zamonaviy jamiyatda media savodxonlikni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki har qanday axborot ortida muayyan manfaat va g'oya yashirin bo'lishi mumkin.

Tanqidiy diskurs tahlili 1970-yillarda Sharqiy Angliya universitetida Rodjer Foulver va boshqa olimlar tomonidan ishlab chiqilgan "tanqidiy tilshunoslik"dan kelib chiqqan va hozirda bu atamalar ko'pincha bir-birining o'rnini bosadi. CDA birinchi marta Norman Ferklo eng ko'zga ko'ringan shaxs bo'lgan Lankaster tilshunoslar maktabi tomonidan ishlab chiqilgan. Rut Vodak ham ushbu tadqiqot sohasiga katta hissa qo'shgan. Lingvistik nazariyadan tashqari, ushbu yondashuvga Karl Marks, Antonio Gramsci, Lui Altuser, Yurgen Habermas, Mishel Fuko va Per Burdyening hissalaridan foydalaniladi - bu esa diskursda ishtirok etadigan mafkuralar va hokimiyat munosabatlarini o'rganish uchun xizmat qiladi. Mafkura guruhlarning ijtimoiy vakilliklarining asosi deb atalgan Teun A, van Deyk va Rut Vodak tomonidan ishlab chiqilgan CDA ning psixologik versiyalarida ijtimoiy tuzilmalar va diskurs tuzilmalari o'rtasida sotsiokognitiv interfeys mavjud deb taxmin qilinadi.

^vAsosiy ommaviy axborot vositalari tomonidan qo'llaniladigan hokimiyat misollariga Avstraliyadagi Stiven Teoning asarida keltirilgan, u yerda u Vetnamlik yoshlarning jinoyatchilik haqidagi xabarlarida irqchilikning ko'plab misollarini topgan. Devid Alteyd qo'rquv diskursi deb

ataydigan narsadan foydalanib, o'quvchilarning fikrlarini nazorat qilish va jinoyatchilik haqida o'qish uchun ishlatiladigan sarlavhalardan foydalanishini tasvirlaydi.

CDA o'z tahlilini matn yoki nutqning muayyan tuzilmalari bilan cheklamaydi, balki ularni ijtimoiy-siyosiy kontekst tuzilmalari bilan tizimli ravishda bog'laydi. Buni Pamela D. Shulz o'zining Avstraliya va g'arbiy demokratiyalardagi sudlarning ommaviy axborot vositalaridagi xabarlarini bog'laydigan kitobida batafsilroq ko'rib chiqadi. Uning "Sud jarayonidagi sudlar va sudyalari: norozilik nutqlarini tahlil qilish va boshqarish" kitobi ommaviy axborot vositalarining siyosiy manipulyatsiyasi "qattiqroq jazo"ni rag'batlantirish va shu bilan birga qonunchilikni o'zgartirishdan tiyilish o'rtasida kuchli bog'liqlikni ko'rsatadi. CDA siyosiy nutq harakatlarida ritorikani va tinglovchilarga berilgan taassurotni manipulyatsiya qilish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan har qanday nutq shakllarini o'rganish uchun ishlatilgan. Biroq, CDA bilan bog'liq kamchiliklar qayd etilgan. Masalan, u bir vaqtning o'zida ritorikadagi manipulyatsiyalarni aniq aniqlash uchun juda keng, ammo tadqiqotchilar aniqlamoqchi bo'lgan barcha narsalarni to'g'ri topish uchun yetarlicha kuchli emasligi aytilgan.

Ferklo diskursni o'rganish uchun uch o'lchovli asos yaratdi, bu yerda maqsad uchta alohida tahlil shaklini bir-biriga bog'lashdir: (og'zaki yoki yozma) til matnlarini tahlil qilish, diskurs amaliyotini tahlil qilish (matn ishlab chiqarish, tarqatish va iste'mol qilish jarayonlari) va diskursiv hodisalarni ijtimoiy-madaniy amaliyot misollari sifatida tahlil qilish. Xususan, u mikro, mezo va makro darajadagi talqinni birlashtiradi. Mikro darajada tahlilchi matn tahlilining turli jihatlarini, masalan, sintaktik tahlil, metafora va ritorik vositalardan foydalanishni ko'rib chiqadi.

Mezo daraja yoki "diskursiv amaliyot darajasi" ishlab chiqarish va iste'mol masalalarini o'rganishni o'z ichiga oladi, masalan, qaysi muassasa matn yaratgan, maqsadli auditoriya kim va boshqalar. Makro darajada tahlilchi intertekstual va interdiskursiv elementlar bilan shug'ullanadi va o'rganilayotgan matnga ta'sir qiluvchi keng, ijtimoiy oqimlarni hisobga olishga harakat qiladi.

Teun A. van Deykning tanqidiy nutq tahliliga yondashuvi kognitiv nazariyalarni lingvistik va ijtimoiy nazariyalar bilan birlashtiradi. Van Deyk bilishni nutq, kognitiv va jamiyatdan iborat uch qavatli yondashuvning o'rta qatlami sifatida ishlatadi. Kognitiv yondashuvni birlashtirish orqali tadqiqotchilar kengroq ijtimoiy hodisalarning ommabop, kundalik nutq orqali qanday mustahkamlanishini yaxshiroq tushunishga qodir bo'ladilar. Ushbu amaliyot tanqidchilari uning yondashuvi transformatsiyaga emas, balki mafkuralarni qayta tiklashga qaratilganligini ta'kidlaydilar. Rut Vodak sohada mavjud bo'lgan diskurslarning o'zaro bog'liqligini yaxshiroq tushunish uchun mavzu bo'yicha namunaviy matnlarning tizimli to'plamiga asoslangan asos yaratdi. Ushbu asos bir qator diskurslarda ishtirok etadigan mafkuralarni muhokama qilish va tahlil qilish imkonini beradi.

Yana bir aniq misol qilib, Discourse with Society jurnali keltiriladi. Discourse with Society jurnali ijtimoiy fanlar uchun diskurs tahlilining dolzarbligini o'rganadi. U muammoga yo'naltirilgan va tanqidiy yondashuvni rag'batlantiradi va diskurs va muloqotning siyosiy oqibatlariga alohida e'tibor beradi. Discourse with Society - bu ko'p tarmoqli, ekspertlar tomonidan ko'rib chiqiladigan jurnal bo'lib, uning asosiy maqsadi diskurs tahlili va ijtimoiy fanlar chegaralarida ajoyib tadqiqotlarni nashr etishdir. U bir tomondan matn, nutq, tildan foydalanish, og'zaki o'zaro ta'sir yoki muloqot tuzilmalari, ikkinchi tomondan esa ijtimoiy, siyosiy yoki madaniy mikro va makrotuzilmalar hamda kognitiv ijtimoiy vakilliklar o'rtasidagi munosabatlarning aniq nazariyasini shakllantirish va tahlil qilishga qaratilgan. Ya'ni, D&S jamiyatni uning ijtimoiy-siyosiy va madaniy funktsiyalari yoki oqibatlarini tahlil qilish orqali

diskurs va diskurs orqali o'rganadi. Uning hissasi gumanitar va ijtimoiy fanlardagi bir nechta fanlarning ilg'or nazariyasini shakllantirish va metodologiyalariga asoslangan.

2022-yildan beri kuchayib borayotgan Rossiya-Ukraina mojarosi butun dunyo bo'ylab ommaviy axborot vositalarining qutblangan yoritilishiga sabab bo'ldi. Ushbu tadqiqot tinchlik jurnalistikasining, zo'ravonliksiz yechimlar va hamdardlikka qaratilgan reportaj uslubining ushbu davom etayotgan inqirozni yoritishdagi rolini o'rganadi. To'rtta yirik xalqaro nashrlardan (CNN, BBC, Russia Today va Al Jazeera) 100 ta yangiliklar maqolasining kontent tahlilidan foydalangan holda, tadqiqot G'arb va G'arb bo'lmagan ommaviy axborot vositalarida tinchlik jurnalistikasi elementlarining tarqalishi va o'zgarishlarini baholaydi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, tinchlik jurnalistikasi Al Jazeera va Russia Today kabi G'arb bo'lmagan nashrlarda muhim o'rin tutadi, ular ko'pincha mojarolarni hal qilish, odamlarga yo'naltirilgan ramkalash va hamdardlik rivoyatlariga urg'u beradi. Aksincha, G'arb nashrlari raqobatbardosh va ikkilik ramkalarga moyil bo'lib, Rossiyaning tajovuzkor sifatida tasvirlaydi va nozik nuqtai nazarlarni e'tibordan chetda qoldiradi. Logistik regressiya tahlili shuni ko'rsatadiki, G'arb bo'lmagan nashrlar va fikr maqolalari tinchlik jurnalistikasi tamoyillarini o'z ichiga olish ehtimoli ancha yuqori, bu esa yoritish uslublariga strukturaviy va mafkuraviy ta'sir ko'rsatishni ko'rsatadi. Ushbu tadqiqot tinchlik jurnalistikasi muvozanatli rivoyatlarni rivojlantirish va diplomatik yechimlarni ilgari surish orqali, ayniqsa Rossiya-Ukraina mojarosi kabi murakkab xalqaro inqirozlarda, mojarolarni jamoatchilik tomonidan tushunishni qanday oshirishi mumkinligini ta'kidlaydi. ^{vi}Rossiya-Ukraina mojarosi keng ko'lamli gumanitar inqirozni keltirib chiqardi, bunda ommaviy axborot vositalari vakillari fuqarolik azob-uqubatlari haqidagi global tasavvurlarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Avvalgi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, G'arb ommaviy axborot vositalari Ukraina qurbonlarini birinchi o'ringa qo'yishga va Rossiya fuqarolik tajribalarini chetga surib qo'yishga moyil, ammo Al Jazira kabi G'arbgacha tegishli bo'lmagan yangiliklar tashkilotlarining vakillik amaliyoti hali ham yetarlicha o'rganilmagan.

Ushbu tadqiqot Al Jazira Rossiya-Ukraina urushini yoritishda Ukraina va Rossiya fuqarolarini qanday ifodalashini o'rganish va reportajlarda lingvistik naqshlar orqali aks ettirilgan mafkuraviy pozitsiyani aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda korpus yordamidagi diskurs tahlili yondashuvi qo'llaniladi. 2022 va 2025 yillar oralig'ida nashr etilgan 20 ta Al Jazira yangiliklar maqolalaridan iborat korpus chastotasi va kollokatsiya tahlili yordamida tahlil qilindi, Ferkloning uch o'lchovli modeli va fuqarolik qurbonligi va empatiya tushunchalariga asoslangan sifatli talqin bilan birlashtirildi. Tahlil vakillikda sezilarli assimetriyani ko'rsatadi.

Ukraina fuqarolari asosan zaiflik, gumanitar yordam va demografik o'ziga xoslikni ta'kidlaydigan zarar bilan bog'liq leksikalar va kollokatsiya naqshlari bilan bog'liq. Aksincha, Rossiya fuqarolari ancha kamroq ko'rinadi va asosan ma'muriy yoki moddiy zarar tavsiflovchilari bilan bog'liq bo'lib, natijada hissiy ta'sirchanlik va hikoya ko'rinishi pasayadi.

Ushbu topilmalar Al Jazira kengroq geosiyosiy hikoyalar bilan mos keladigan fuqarolik azob-uqubatlari ierarxiyasini qurishini empirik dalillar bilan ta'minlaydi. Tadqiqot korpusga asoslangan media diskursini tahlil qilishga hissa qo'shadi, bu til naqshlari mojarolarni yoritishda mafkuraviy pozitsiyani qanday ochib berishini namoyish etadi va tanqidiy media savodxonligini qo'llab-quvvatlash uchun yanada muvozanatli jurnalistik tasvirlarga ehtiyojni ta'kidlaydi.

Zamonaviy jamiyatda bilim, axborot va ilm-fan tizimi chuqur o'zgarishlarga uchragan bo'lib, bu jarayon Jan Fransua Lyotar tomonidan "postmodern holat" sifatida tavsiflanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, an'anaviy ilmiy haqiqat va bilimni legitimlashtiruvchi "buyuk rivoyatlar"

inqirozga uchraydi. Ilm-fan endilikda yagona haqiqatni aks ettiruvchi tizim emas, balki turli diskurslar va til o'yinlari orqali shakllanadigan jarayon sifatida tushuniladi.

Bu jarayonda ilmiy bilimning o'zi ham legitimatsiya muammosiga duch keladi. Ya'ni, "nima uchun aynan shu bilim to'g'ri?" degan savol paydo bo'ladi. Shu nuqtada Yurgen Habermas tomonidan ilgari surilgan "legitimatsiya inqirozi" tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi. Unga ko'ra, zamonaviy jamiyatda nafaqat siyosiy tizimlar, balki ilmiy va ijtimoiy institutlar ham o'z qonuniyligini isbotlashga majbur.

Bu holat urushni legitimlashtirish jarayoniga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Chunki urushni oqlash ham aynan ma'lum diskurslar orqali amalga oshiriladi. Media va siyosiy nutq orqali urush "zarur", "adolatli" yoki "himoya chorasi" sifatida taqdim etiladi. Bu esa Mishel Fuko ta'kidlaganidek, bilim va hokimiyat o'rtasidagi bog'liqlikni yana bir bor namoyon etadi: kim diskursni nazorat qilsa, u haqiqatni ham belgilaydi degan fikrni ilgari surgan.

Shuningdek, postmodern yondashuvda haqiqat yagona emas, balki ko'plab "kichik rivoyatlar" orqali shakllanadi. Bu esa urush haqidagi qarashlarning ham turlicha talqin qilinishiga olib keladi. Masalan, bir tomonda urush ozodlik uchun kurash sifatida ko'rsatilsa, boshqa tomonda u bosqin yoki zo'ravonlik sifatida talqin qilinishi mumkin. Shu sababli, diskursiv tahlil urushni legitimlashtirish mexanizmlarini ochib berishda muhim metod hisoblanadi.

Avram Noam Chomskiy - amerikalik ziyoli, faylasuf, tilshunos, siyosiy faol va ijtimoiy tanqidchi. Ba'zan "zamonaviy tilshunoslikning otasi" deb ataladigan Chomskiy, shuningdek, analitik falsafaning yirik namoyandasi va kognitiv fanlar sohasining asoschilaridan biri. U Arizona universitetining tilshunoslik bo'yicha laureant professori va Massachusetts texnologiya institutining faxriy professori. Eng ko'p iqtibos keltirilgan tirik mualliflar qatorida Chomskiy tilshunoslik, urush va siyosat kabi mavzularda 150 dan ortiq kitob yozgan. Tilshunoslik sohasidagi ishlaridan tashqari, 1960-yillardan beri Chomskiy Amerika chap qanotida Qo'shma Shtatlar tashqi siyosati, zamonaviy kapitalizm va korporatokratiyaning izchil tanqidchisi sifatida bo'lib kelgan. Uning 1967-yilda AQShning ishtirokiga oid tanqidiy maqolasi, "Ziyolilarning mas'uliyati", The New York Review of Books jurnaliga boshqa hissalar qatorida, Chomskiyni jamoatchilik dissident sifatida ilk bor namoyish etdi. Ushbu esse va boshqa siyosiy maqolalar 1969-yilda Chomskiyning birinchi siyosiy kitobi "Amerika kuchi va yangi mandarinlar" ning bir qismi sifatida to'plangan va nashr etilgan. U bundan keyin Pantheon Books tomonidan nashr etilgan "Osiyo bilan urushda", "Orqa xona o'g'illari", "Shtat sabablari uchun" va "Yaqin Sharqda tinchlikmi?" kabi boshqa siyosiy kitoblarini nashr etdi.^{vii}Noam Chomskiy va Edvard Herman o'zlarining Manufacturing Consent asarida ommaviy axborot vositalari jamiyat ongini shakllantirishda muhim vosita ekanligini ta'kidlaydi. Ular ishlab chiqqan "propaganda modeli"ga ko'ra, media mustaqil emas, balki siyosiy va iqtisodiy manfaatlarga xizmat qiladi.

Ushbu modelga binoan, axborot bir necha "filtrlar" orqali o'tadi va natijada jamiyatga faqat ma'lum nuqtai nazar yetkaziladi. Ayniqsa, urush holatlarida media voqealarni bir tomonlama yoritib, urushni "zarur", "himoya chorasi" yoki "tinchlikni tiklash vositasi" sifatida ko'rsatadi. Chomskiy ta'kidlashicha, media orqali yaratilgan bunday diskurs jamiyatda urushga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantiradi va uni legitimlashtirishga xizmat qiladi. Natijada, aholi urushni tabiiy yoki muqarrar hodisa sifatida qabul qila boshlaydi.

Zamonaviy urush va "zo'ravonlikni tanlash hamda farqli tarzda ramkalash orqali hissiy va axloqiy holatlarni tartibga solishning madaniy usullari" When Is Life Grievable? asarida Judit Batler tomonidan asosiy mavzu sifatida o'rganiladi. Batlerning asosiy g'oyasi shundan iboratki,

“ma’lum hayotlar avvalo tirik sifatida anglanmas ekan, ularni jarohatlangan yoki yo‘qotilgan deb qabul qilib bo‘lmaydi” Bu fikr zamonaviy epistemologik va ontologik qarashlarga aralashib, ramkalash, hokimiyat va mavjudlik masalalarini yoritadi. Batler beshta esse orqali urush “ramkalari”ni tizimli ravishda tahlil qiladi va bunda Georg Vilgelm Fridrix Gegel falsafasi, neomarksistik ideologiya tushunchasi hamda poststrukturalizmni birlashtiradi. “Frames of War” Batlarning oldingi asarlari — *Feminism and the Subversion of Identity, A Politics of the Performative* va *Giving an Account of Oneself* - dagi kuchli jihatlarni davom ettiradi. Ayniqsa, u 2004-yilda chiqqan *The Powers of Mourning and Violence* asariga tayanadi. Bu asarda Batler 2001-yil 11-sentabrdan keyin Jorj Bush ma’muriyati davrida yuzaga kelgan zaiflik, tajovuz, javob zarbasi va zo‘ravonlik masalalarini muhokama qilgan.

viii 1-bob - “Survivability, Vulnerability, Affect”da Batler shuni ko‘rsatadiki, shaxs haqidagi tushunchalar bahsli va ular hayot hamda o‘lim tarixlari orqali shakllanadi. Hayot ham, o‘lim ham ma’lum bir ramkaga bog‘liq holda anglanadi. Odam ramkadan tashqarida yashay olmaydi, balki biz hayotning zaifligini aynan ramkalar orqali tushunamiz. Batler me’yorlar hayotni qanday boshqarishini tahlil qiladi. Batler “ramka” tushunchasini urush fotosuratlari orqali ham tahlil qiladi. Keyingi bob - “Torture and the Ethics of Photography: Thinking with Sontag”da Batler Syuzen Sontag ishlari orqali fotosurat etikasi masalasini ko‘rib chiqadi. Ayniqsa, *Regarding the Pain of Others* asari asosida urushdagi azob-uqubat qanday tasvirlanishi va bu bizning uni qabul qilishimizga qanday ta’sir qilishini tahlil qiladi. Tasvirlar insoniylik va zaiflik belgisi sifatida ko‘riladi va ular orqali azobni tan olish zarurati tug‘iladi.

“Uchinchi bob - “Non-Thinking in the Name of the Normative”da subyekt va me’yor tushunchalari tahlil qilinadi. Batler subyektni “ijtimoiy munosabatlar majmui” sifatida qayta ko‘rib chiqishni taklif qiladi va mavjud ramkalarni buzish mumkinligini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, “Urushni ramkalash” zamonaviy urush sharoitida axloqiy javobgarlik va siyosiy talqinlarga yangi yondashuv beradi. Batler hokimiyat munosabatlari qanday yaratilishi va qanday ramkalanishini tushuntiradi hamda vizual madaniyatni tanqidiy o‘rganishga yangi yo‘l ochadi. Bu asar nafaqat akademiklar, balki kundalik hayotda urush diskurslarini tushunishni istaganlar uchun ham juda muhim hisoblanadi.

Umumiy xilosa qilganda, ushbu ishda media makonida urushni legitimlashtirish mexanizmlari diskursiv tahlil asosida o‘rganiladi. Asosiy g‘oya shundan iboratki, zamonaviy jamiyatda urush faqat jang maydonida emas, balki axborot maydonida ham olib boriladi.

Ommaviy axborot vositalari orqali urush ma’lum bir tarzda talqin qilinib, u jamiyat ongida “zarur”, “adolatli” sifatida qabul qildiriladi. Tadqiqotda ko‘rsatilishicha, media urushni legitimlashtirish uchun turli diskursiv strategiyalardan foydalanadi. Jumladan, terminlarni yumshatish, dushman obrazini yaratish, milliy xavfsizlikni asos qilib ko‘rsatish kabi narrativlar orqali urush oqlanadi. Bundan tashqari, media axborotni tanlab berish, emotsional ta’sir va kun tartibini belgilash orqali jamoatchilik fikrini boshqaradi.

Diskursiv tahlil ushbu jarayonlarni ochib beruvchi muhim metod sifatida talqin qilinadi.

U nafaqat matnni, balki uning ortidagi mafkura, hokimiyat va ijtimoiy kontekstni ham o‘rganadi. Tadqiqotda turli xalqaro misollar (masalan, Venesuela voqealari, Brexit oldi immigratsiya diskursi, Rossiya–Ukraina mojarosi) orqali bir xil hodisa turli OAVlarda turlicha talqin qilinishi va bu orqali jamiyat qarashlari shakllanishi ko‘rsatib berilgan.

Shuningdek, tanqidiy diskurs tahlili nazariy asoslari yoritilib, Norman Ferklo Teyun van Deyk, Rut Vodak kabi olimlarning yondashuvlari tahlil qilinadi. Ularning fikricha, diskurs

ijtimoiy haqiqatni shakllantiradi va mafkuralarni mustahkamlaydi. Media esa bu jarayonda asosiy vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Umuman olganda, tadqiqotlarda ko‘rinib turibdiki, urushni legitimlashtirish murakkab va ko‘p bosqichli jarayon bo‘lib, u til, narrativ, emotsiya va axborotni boshqarish orqali amalga oshiriladi. Shu sababli zamonaviy jamiyatda media savodxonlik juda muhim hisoblanadi, chunki har qanday axborot ortida ma’lum manfaat va ideologiya yashiringan bo‘lishi mumkin.

ⁱhttps://en.wikipedia.org/wiki/The_Basic_Principles_of_War_Propaganda?utm_source=chatgpt.com

ⁱⁱ <https://cyberleninka.ru/article/n/diskursivnaya-strategiya-argumentatsii-i-mehanizmy-ee-realizatsii-v-diskurse-immigratsii-na-materiale-britanskih-gazet>

ⁱⁱⁱ <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-legitimizatsii-v-mediadiskurse-na-materiale>

^{iv} <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/>

^v https://en.wikipedia.org/wiki/Critical_discourse_analysis

^{vi} <https://www.researchgate.net/>

^{vii} https://en.wikipedia.org/wiki/Noam_Chomsky

^{viii} <https://www.invisibleculturejournal.com/>